

1. Introducere

1.1. Context

Acum aproape 40 de ani, IFLA - Federația Internațională a Asociațiilor și Instituțiilor Bibliotecare a inițiat o reexaminare fundamentală — la nivel internațional — a teoriei și practicii catalogării. Primul rezultat important al acestui efort a fost elaborarea unui set de principii de catalogare, aprobat la conferința internațională ce a avut loc la Paris în 1961, și care a ajuns ulterior să fie cunoscut sub numele de „Principiile de la Paris”. Un al doilea demers-cheie a fost inițiat la Reuniunea Internațională a Experților în Catalogare ce s-a desfășurat la Copenhaga în 1969, prin adoptarea unei rezoluții privind stabilirea unor standarde internaționale pentru forma și conținutul descrierilor bibliografice. Primul dintre standardele dezvoltate ca urmare a acestei rezoluții a fost „Descrierea Bibliografică Internațională Standard pentru Publicațiile Monografice”, ISBD(M), publicat în 1971. În anii ce au urmat acestor demersuri inițiale, Principiile de la Paris și ISBD-urile au servit ca fundament bibliografic pentru o serie de coduri de catalogare revizuite, naționale și internaționale.

În același timp însă, contextul în care principiile și standardele de catalogare operează s-a schimbat dramatic. Factorii-cheie care au contribuit la această schimbare au fost:

a) introducerea și dezvoltarea continuă a sistemelor informatice pentru crearea și procesarea informațiilor bibliografice și

b) creșterea bazelor de date de mari dimensiuni — atât cele de anvergură națională, cât și cele de anvergură internațională — care conțin înregistrări furnizate și utilizate de către mii de biblioteci ce participă la programe de catalogare partajată. Extinderea catalogării partajate a fost favorizată nu doar de oportunitățile oferite de noile tehnologii, ci și de necesitatea crescândă de a reduce costurile catalogării, prin minimizarea duplicării efortului de catalogare. De asemenea, presiunile economice au îndemnat bibliotecile să încerce să simplifice procesul de catalogare și să facă tot mai mult o catalogare „minimală”, pentru a ține pasul cu continua creștere a producției editoriale. Pe de altă parte, s-a constatat o nevoie crescândă de adaptare a codurilor și a practicilor de catalogare pentru a face față schimbărilor survenite în urma apariției de noi forme de publicații electronice și a apariției accesului la resursele informaționale prin intermediul rețelelor. La fel de importantă a fost recunoașterea nevoii de a răspunde mai eficient unui spectru mai larg de necesități și de așteptări ale utilizatorilor.

Acest context în schimbare a format fundalul Seminarului asupra Înregistrărilor Bibliografice din 1990, de la Stockholm, ținut sub egida Programului de Control Bibliografic Universal și MARC Internațional (UBCIM) al IFLA și a Diviziei de Control Bibliografic IFLA. Deși participanții la seminar au recunoscut realitățile economice cărora bibliotecile trebuie să le facă față și necesitatea de a reduce costurile catalogării, ei au subliniat și importanța satisfacerii nevoilor utilizatorilor și cea a rezolvării mai eficiente a spectrului larg de nevoi asociate diferitelor tipuri de materiale și variatelor contexte în care se utilizează înregistrările bibliografice. S-a recunoscut că presiunea continuă de a practica „catalogarea minimală” necesită o atență reexaminare a relațiilor dintre elementele de date individuale din înregistrările și nevoile utilizatorului. S-a mai recunoscut că, în acest context, programele de catalogare partajată — atât la nivel național, cât și la cel internațional — cer — pentru a fi viabile — adoptarea unui standard pentru nivelul „elementar” sau „de bază” al înregistrării.

La Seminarul de la Stockholm s-au adoptat nouă rezoluții, iar una dintre ele a condus direct la prezentul studiu. Acea rezoluție cerea comanditarea unui studiu care să definească cerințele funcționale ale înregistrărilor bibliografice. Termenii de referință

(i.e. „caietul de sarcini”) pentru acest studiu, care au fost elaborați ulterior, stipulau scopul și sfera sa de cuprindere, astfel:

Scopul acestui studiu este să delimiteze — în termeni clar definiți — funcțiile îndeplinite de către înregistrarea bibliografică, ținând cont de diversele suporturi, de diversele aplicații și de diversele cerințe ale utilizatorilor. Studiul trebuie să cuprindă întreg spectrul de funcții ale înregistrării bibliografice, în sensul cel mai larg al termenului, i.e. ale unei înregistrări ce cuprinde nu doar elemente descriptive, ci și puncte de acces (nume, titlu, subiect etc.), alte elemente „de organizare” (indici de clasificare etc.) și note.

Obiectivul studiului era să producă un cadru conceptual care să ofere atât o înțelegere limpede, precis exprimată și larg acceptată a ceea ce este acel ceva despre care înregistrarea bibliografică oferă informații, cât și ce ne așteptăm să realizeze înregistrarea bibliografică, pentru a răspunde nevoilor utilizatorilor.

Termenii de referință au trasat și o altă sarcină grupului de lucru: să recomande un nivel de funcționalitate de bază, precum și cerințe informaționale de bază pentru înregistrările produse de către agențiile bibliografice naționale. Scopul formulării recomandărilor pentru o înregistrare bibliografică națională de nivel minimal era să răspundă cerinței — identificată la Seminarul de la Stockholm — de a avea un standard pentru un nivel de bază ce ar permite agențiilor bibliografice naționale să-și reducă costurile de catalogare, prin producerea, la nevoie, de înregistrări mai puțin-decât-complete, dar care, în același timp, să dea asigurări că toate înregistrările produse de către agențiile bibliografice naționale satisfac cerințele esențiale ale utilizatorilor.

Termenii de referință pentru studiu au fost aprobați de către Comitetul Permanent al Secției de Catalogare a IFLA în septembrie 1992, la Conferința de la New Delhi. Ca participanți la grupul de lucru au fost desemnați atât membri ai Secției de Catalogare, cât și ai Secției de Clasificare și Indexare a IFLA.

În toamna lui 1995, grupul de lucru și-a terminat îndelungile deliberări pentru raportul preliminar. Consultanții grupului de lucru au fost responsabili pentru redactarea diverselor documente interimare de lucru, ca și pentru completarea raportului preliminar. În mai 1996, raportul preliminar a fost trimis membrilor Secțiunii de Catalogare a IFLA și unor comentatori voluntari, pentru o examinare de șase luni, la nivel mondial. Raportul preliminar a fost de asemenea disponibil pe Internet, pe pagina web a Secției de Catalogare a IFLA, pentru ca profesioniștii individuali și organizații profesionale să-l poată examina și comenta. Ca rezultat al acestei examinări, grupul de lucru a primit 40 de răspunsuri din 16 țări. Cele mai multe comentarii au implicat organizarea raportului preliminar, definiția termenilor, metodologia și concluziile legate de cerințele pentru tipuri specifice de material. Examinatorii au recomandat adăugarea de exemple suplimentare, pentru clarificarea unor definiții și concepte.

În februarie 1997, grupul de lucru s-a reunit pentru a discuta comentariile rezultate în urma examinării și pentru a decide cum să revizuiască raportul. Ca urmare a acestei reuniuni, consultanții au încorporat modificările finale în raport. D-na Olivia Madison — președinta grupului de lucru — a prezentat raportul final Comitetului Permanent al Secției de Catalogare a IFLA la a 63-a Conferința Generală a IFLA din 1997, de la Copenhaga, Danemarca. Comitetul Permanent a aprobat raportul final al grupului de lucru la ședința sa din 5 septembrie 1997.

1.2. Abordare

Termenii de referință ai studiului cereau dezvoltarea unui cadru care să identifice și să definească limpede entitățile de interes pentru utilizatorii înregistrărilor bibliografice, atributele fiecărei entități și tipurile de relații ce se formează între entități. Intenția era să se elaboreze un model conceptual care să servească drept bază pentru asocierea atributelor și relațiilor specifice (reflexate în înregistrare ca elemente de date separate) cu diversele acțiuni pe care utilizatorii le fac, atunci când consultă înregistrările bibliografice.

Studiul nu face presupuneri apriorice despre înregistrarea bibliografică însăși, nici în termeni de conținut, și nici de structură. El preferă o abordare focalizată asupra utilizatorului, pentru a analiza cerințele informaționale, deoarece aspiră să definească într-o manieră sistematică acel ceva despre care utilizatorul așteaptă să găsească informații în înregistrarea bibliografică, ca și modul cum este folosită această informație.

Studiul folosește o tehnică de analiză a entităților care debutează prin izolarea entităților care sunt obiectele-cheie de interes pentru utilizatorii înregistrărilor bibliografice. Apoi studiul identifică caracteristicile sau atributele asociate fiecărei entități, precum și acele relații dintre entități care sunt cele mai importante pentru utilizatori, în formularea interogărilor bibliografice, la interpretarea rezultatelor acestor interogări și la „navigarea” în universul entităților descrise în înregistrările bibliografice. Modelul elaborat în acest studiu este cuprinzător ca anvergură, dar nu este exhaustiv în ceea ce privește entitățile, atributele și relațiile pe care le definește. Modelul operează la un nivel conceptual. El nu duce analiza până la nivelul care ar fi necesar pentru un model de date pe deplin elaborat.

Pentru scopurile studiului, se consideră că utilizatorii înregistrărilor bibliografice acoperă un spectru larg, ce include nu doar bibliotecari și clienți ai bibliotecilor, ci și editori, difuzori, librari și furnizori de servicii informaționale din afara mediului tradițional bibliotecăresc. Studiul ia, de asemenea, în considerare largul spectru al aplicațiilor în care se utilizează înregistrările bibliografice: în contextul achizițiilor, al catalogării, al evidenței, al circulației și împrumutului interbibliotecar, al conservării, ca și pentru regăsirea informațiilor și pentru serviciile de referințe. Drept rezultat, atributele și relațiile identificate în studiu reflectă utilizările diverse ale informației bibliografice, ca și importanța pentru utilizatori atât a aspectelor de conținut, cât și a celor de formă ale materialelor descrise în înregistrările bibliografice.

Studiul se străduiește, de asemenea, să fie cuprinzător în ceea ce privește spectrul de materiale, suporturi și formate care sunt tratate. Grupul de lucru s-a bazat pe o multitudine de surse, identificând date ce țin de materiale textuale, cartografice, audio-vizuale, grafice și tridimensionale, date referitoare la hârtie, film, bandă magnetică și suporturi optice, date referitoare la moduri de înregistrare acustice, electrice, digitale și optice.

Elementele de bază ale modelului dezvoltat pentru studiu — entitățile, atributele și relațiile — au fost identificate în urma unei analize logice a datelor care sunt reflexate de regulă în înregistrările bibliografice. Sursele principale utilizate în această analiză au inclus Descreriile Bibliografice Internaționale Standard (ISBD-urile), Ghidul pentru Înregistrările de Autoritate și de Referință (GARE), Ghidul pentru Înregistrări de Autoritate și de Referință pentru Subiecte (GSARE) și Manualul UNIMARC. Informații suplimentare au fost preluate din alte surse, precum Categoriile AITF pentru Descrierea Lucrărilor de Artă, din sugestiile oferite de experții care au fost consultați pe măsură ce raportul preliminar era elaborat, din examinarea aprofundată a studiilor

publicate privind utilizatorii, precum și din comentariile primite cu ocazia examinării la scară mondială a raportului preliminar.

Este important de notat că modelul dezvoltat pentru acest studiu nu cuprinde multitudinea de atribute și relații ce sunt — în mod normal — reflectate în înregistrările de autoritate. Modelul definește entitățile care reprezintă elementele focale ale înregistrărilor de autoritate — persoane, colectivități, concepte etc. — și evidențiază relațiile dintre acele entități și entitățile descrise în înregistrările bibliografice propriu-zise. Modelul definește, de asemenea, atributele acelor entități, doar în măsura în care aceste atribute sunt reflectate în mod tipic în înregistrările bibliografice. El nu analizează informațiile suplimentare care sunt, în mod normal, consemnate în înregistrările de autoritate, și nici nu analizează relațiile între acele entități care sunt de regulă reflectate în aparatul sindetic¹ al catalogului. Deși se recunoaște că un nivel extins al analizei ar fi necesar pentru a se obține un model conceptual pe deplin elaborat, termenii de referință ai prezentului studiu, cu focalizarea lor asupra datelor bibliografice — distingându-le de datele de autoritate —, ca și restricțiile de timp disponibil, au exclus o asemenea analiză aprofundată. Totuși, grupul de lucru recunoaște necesitatea extinderii în viitor a modelului, astfel încât să cuprindă și datele de autoritate.

S-a ajuns la recomandările pentru un nivel minimal al înregistrărilor bibliografice naționale, prin evaluarea importanței relative a atributelor și relațiilor identificate în modelul pentru nevoile generice ale utilizatorului, așa cum au fost acestea definite în studiu. Evaluarea s-a bazat în bună parte pe cunoștințele și experiența membrilor grupului de lucru și ale consultanților, la care s-au adăugat fapte culese din literatura biblioteconomică, obținute în urma unor cercetări empirice, și prin evaluări făcute de către mai mulți experți din afara grupului de lucru.

1.3. Zone de investigat ulterior

Modelul dezvoltat în acest studiu reprezintă un prim demers pentru stabilirea unui cadru logic pentru a aprofunda și a dezvolta în continuare convențiile pentru descrierea bibliografică. El are rostul de a oferi o bază pentru o înțelegere unitară și pentru dialog în continuare, dar asta nu presupune că este ultimul cuvânt în privința chestiunilor pe care le abordează. Anumite aspecte ale modelului merită o analiză mai detaliată, și există dimensiuni ale modelului care pot fi extinse. Pentru a îndeplini a doua sarcină din termenii săi de referință, grupul de lucru a folosit modelul ca un cadru al recomandărilor pentru nivelul de bază al înregistrării bibliografice naționale. Se speră, totuși, că modelul însuși va servi ca un folositor punct de pornire pentru un număr de studii de interes pentru cei implicați în proiectarea codurilor de catalogare și a sistemelor ce susțin crearea, administrarea și folosirea datelor bibliografice.

Modelul poate fi extins pentru a cuprinde datele suplimentare care sunt consemnate de regulă în înregistrările de autoritate. În particular, este necesară continuarea analizei entităților care reprezintă obiectul fișierelor de autoritate tematice (i.e. de subiect), al tezaurelor și al schemelor de clasificare, precum și a analizei relațiilor dintre aceste entități.

¹ „Cutter a formulat noțiunea de «catalog sindetic». Sindetic înseamnă conectiv, iar Cutter a definit un asemenea catalog drept «acel tip de catalog-dicționar care leagă înregistrările sale între ele prin intermediul referințelor încruciate, pentru a forma un întreg». Fără funcția sindetică a controlului de autoritate, un catalog nu este un veritabil catalog !” (cf. Authority Control: What It Is and Why It Matters / Rick J. Block. — Authority Control: Why It Matters, November 1, 1999, Hogan Campus Center, College of the Holy Cross, Worcester, MA. — la <http://www.nelinet.net/conf/cts/cts99/schroed.htm>) [n.t.]

Anumite aspecte ale modelului merită o examinare mai detaliată. Identificarea și definirea atributelor pentru diversele tipuri de material pot fi extinse prin reexaminare în continuare de către experți, și prin studii de utilizator. În particular, noțiunea de „serialitate” și natura dinamică a entităților înregistrate în formate digitale merită analizate în continuare.

Modelul dezvoltat pentru acest studiu reprezintă, pe cât posibil, o viziune „generalizată” asupra universului bibliografic; el se dorește a fi independent de oricare cod particular de catalogare și de oricare implementare a conceptelor pe care le reprezintă. În anumite privințe însă, el este arbitrar în modul în care reflectă ceea ce se numește, de regulă, în asemenea modele, „regulile profesiei” (e.g. în cazul criteriilor folosite la definirea limitelor unei lucrări). Cei responsabili cu elaborarea codurilor naționale de catalogare ar putea să considere folositor să adapteze modelul pentru a reflecta „regulile profesiei” sau principiile operaționale care se aplică în contextul lor cultural specific și tradiției lor bibliografice. Un exercițiu de acest tip ar putea să pună în evidență aspecte folositoare ale conceptelor logice care sunt reflectate în codurile naționale de catalogare și ar putea să sprijine proiectanții la articularea mai precisă a acelor concepte și la reflectarea lor mai coerentă, pe măsură ce codurile sunt dezvoltate pentru a satisface noi cerințe.

La nivel internațional, asocierea pe care o face modelul între atributele și relațiile individuale cu modurile specifice în care datele bibliografice sunt folosite, poate servi ca un cadru folositor pentru reevaluarea convențiilor și standardelor de consemnare a datelor, în vederea raționalizării eforturilor depuse pentru „normalizarea” datelor bibliografice. Această asociere poate ajuta, de asemenea, la extragerea din cercetări a potențialului pentru modalități mai economice de achiziție a datelor. Pe aceeași filieră, recomandările referitoare la înregistrarea bibliografică națională minimală pot servi drept un folositor punct de plecare pentru reluarea de către Comitetul Permanent al Secției de Catalogare a IFLA a lucrărilor pentru un ISBD concis.

Analiza entitate-relație reflectată în model ar putea de asemenea servi ca un cadru conceptual folositor pentru o reexaminare a structurilor folosite pentru a stoca, prezenta și comunica date bibliografice. S-ar putea studia în continuare implicațiile practice ale restructurării formatelor MARC, pentru a reflecta mai direct relațiile ierarhice și simetrice schițate în model. O examinare de acest fel ar putea oferi o nouă abordare a așa numitei chestiuni a „versiunilor multiple”. Modelul ar putea fi adâncit pentru a crea un model de date complet, care ar putea servi ca fundament pentru proiectarea unei baze de date experimentale, în vederea evaluării eficienței și eficacității unei structuri a bazei de date construită pe acest model.